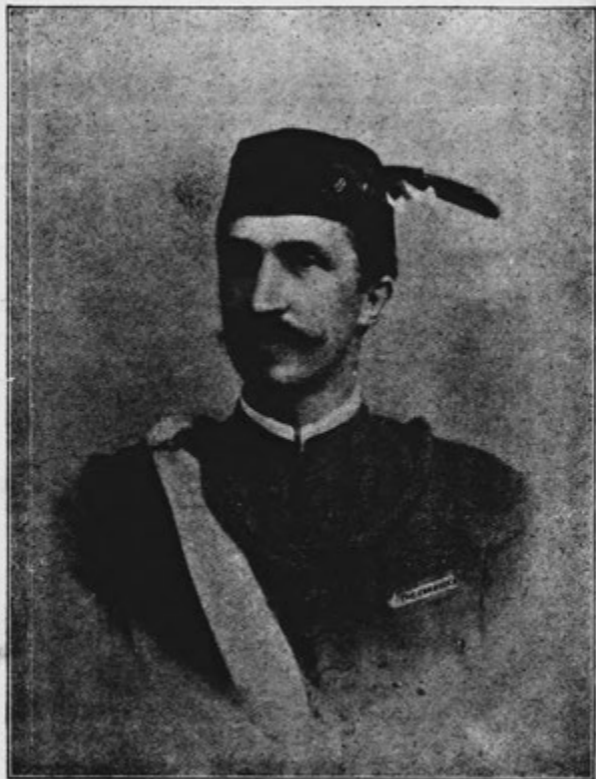

TŘEBÍČ.

Napsal Vilém Nikodém.

JUDr. JAN PODLIPNÝ, †1914.
starosta České Obce Sokolské.

Předmluva.

Je třeba předeslati několik slov o vzniku a účelu tohoto spisku.

Česká Obec Sokolská usnesla se pořádati o svátcích svatodušních r. 1899 výlet do Třebíče na Moravu, kterýž měl býti spojen s vycházkou na Mor. Švýcarsko. Cesta do Sloupu a k Macoše měla býti podniknuta dvěma proudy: na Boskovice a na Rájec. Aby se mohli turisté snáze orientovati v místech, kterými půjdou, měl býti vydán velice stručný, jen několikastránkový spisek o Boskovicích, Mor. Švýcarsku a Třebíči. Dle těchto intencí napsán a v místním časopise „České Samostatnosti“ uveřejněn předem článek o Boskovicích. Teprve krátce před příchodem Sokolstva dodán byl rukopis Třebíče, zpracovaný méně za účelem původním (pouze turisticko-orientačním), za to však tím více důkladněji (historicky) a pěkněji. Poněvadž pak článek o Boskovicích a Mor. Švýcarsku byl už vytištěn (resp. v tisku), nemohl býti už v poslední chvíli přizpůsoben článku o Třebíči. I ponecháno vše, jak bylo. Tím se vysvětluje různost zpracování článků. Podotýká se tu zároveň, že na obšírném sborníku o Boskovicích, Mor. Švýcarsku a hejtman. Boskovickém vůbec se pracuje.

Na zdar!

Vydavatelé.

Handwritten: *Nová UK*
18/12 46.

TŘEBÍČ.

Napsal VILÉM NIKODÉM.

BOSKOVICE.

MOR. ŠVÝCARSKO.

Napsal —t.

→ Obrázky turisticko-historické. ←

Oena 20 kr.

Vydáno k výletu České Obce Sokolské na Moravu o letních 1899
nákladem těl. jednoty „Sokol“ v Boskovicích.

Čistý výnos připadá stavebnímu fondu těl. jednoty „Sokol“
v Boskovicích.

Otičky feuilletonu „České Samostatnosti“.

V Boskovicích 1899.

[1899]

Vyřazeno

z knihovny městského musea
v Hradci Králové

Tiskem Theodora Böhma v Novém Městě nad Metují.

Za nedlouho bude tomu 17 let, co k smrti těžký a v celém světě českém s napjetím sledovaný zápas volební o Třebíč vítězně byl dobojován. Tenkrát promluvil k nám nezapomenutelný náš buditel a vůdce, dr. Jan Haněl, svou poslední politickou řeč, která vyzněla v těchto slovech památných:

„Po celý téměř život svůj věrně jsem o to pracoval, abych toto město, které jest ne-
toliko slavné svými dějinami, nýbrž předsta-
vuje i zde na Moravě jednu z nejdůležitějších
posicí našich, pro milý národ svůj získal a
zachoval. Události před desíti lety sběhlé
zdály se ohrožovati celé to klopotné dílo mé,
avšak nyní na sklonku žití dočkal jsem se
přece zase radosti, že ztracená, nejpevnější
bašta českého západu na Moravě, vrácena jest
národu, vrácena zásluhou vlasteneckého, ne-
ochvějně vytrvalého, železnou disciplinou se
spravujícího voličstva. Za to, že nadešla pro
mne ta chvíle blažená, kdy vláda věcí v tomto
druhém domově mém vrací se opět k lidu
českému, za to vzdávám vroucí díky Bohu
svému, a jako někdy Simeon volám i já:
„Viděly oči mé spásu města mého, nyní, o
Pane, propusť služebníka svého v pokojí!...“

Neudálo se to dávno, a přece se na to ponenáhlu již zapomíná. Třebíč považuje se nyní za državu úplně zabezpečenou, a publicistika česká nemá nás proto příliš na zřeteli; pojednává-li pak o postupu věci české na Moravě, obrací pozornost svou především na města ujařmená aneb teprve před nedávnem dobytá. To by konečně bylo i správné, avšak v poslední době se Třebíč přímo již ignoruje, anebo se jí alespoň křivdí, oceňuje-li se přece někdy její hmotný, mravní a kulturní význam. Snad se nám namítne, že vidíme stíny tam, kde jich není. Avšak před několika lety četli jsme ve „Zlaté Praze“ a „Osvětě“ (studie „Země koruny české dle nového sčítání“), že Třebíč od r. 1880 co do vzrůstu obyvatelstva zůstala nehybnou, ač počet duší vznesl se tu z 10452 na 12115, tak že co do přibývání populace předstihují Třebíč pouze tři česká města na Moravě, Mor. Ostrava, Prostějov a Přerov. A teprve před nedávnem byly pod čarou „Národních Listů“ vyhlášeny za střediska živlu českého na Moravě nejenom Prostějov, Kroměříž a Přerov, nýbrž v řadách za sebou Hodonín a Vsetín, Boskovice a Frenštát, Holešov a Kojetín, Vyškov a Velké Meziříčí, Strážnice a Příbor, Uherský Brod a Telč, Uherské Hradiště a Kyjov, — zrovna na Třebíč bylo však zase zapomenuto!

To nemají býti výčitky pro města sesterská, z jejichž pokroku a rozvoje se radujeme jako krajané a vlastenci, nezávidíme také nikomu pochvaly, ale zase i nechceme,

abychom právě my soustavně byli pomíjeni. A nepíší-li o nás jiní, musíme se před veřejnost českou uvéstí opět jednou sami...

* * *

Třebíč jest zajisté jednou z nejstarších osad staroslovanských na Moravě a vznikla snad již v dobách předhistorických. Brandl odvozuje jméno města od pohanského obětiště nebo „třebiště“, historik třebíčský Adolf Kubeš od osobního jména Třebek, který tu založil v pradávných časech hrad nebo dvůr.

Že tu *hrad staroslovanský* skutečně byl, tomu nasvědčuje i pověst zachovaná od Hájka z Libočan¹⁾, který pod záhlavím „Morava oblúpena. Dřevíč nebo Třebíč“ píše: „Léta devítistého šedesátého Boleslav kníže uznáv svůj lid český býti tak statečný, umínil s ním vtrhnouti do Moravy a do Uher . . . Vůdce pak druhého vojska Stašek, ten také veliký zájem v Moravě učinil a Dřevíce hradu dobyl a odtud mnoho stříbra přivezl, kteréž jsou byli Moravané, zbivše Čechy, na dolech okolo Německého Brodu pobrali“: . .

A při tomto hradu Dřevíči nebo Třebíči založili údělní knížata moravští Oldřich Brněnský a Litolt Znojemský po ukončení svých dlouhých a krvavých sporů s velkoknížetem Bořivojem v r. 1101 klášter řehole sv. Benedikta; — počátkem tedy století XII. vynořuje se Třebíč z mlh pověstí a bájí, ač zprvu byla osada při klášteře asi jen pouhou vsí.

¹⁾ List LXXXI. kroniky české.

Kláster za to stal se brzy nejpřednějším v zemi, a s jakou důstojností se representoval na venek, to hlásá nám ještě dnes jeho nádherná basilika ve XII. věku „ku poctivosti Boží a nejslavnější Rodičky Boží Panny Marie“ vystavená. Jsa založen „nákladnou štedrostí“ a nadán značnými statky, věnoval klášter příkladnou péčí rozvoji svého „podhradí“ nebo „podklášteří“, tak že za sto let po zřízení kláštera nemělo obyvatelstvo již místa na levém břehu Jihlavy a usazovalo se na břehu pravém.

V roce 1260 stvrdil Přemysl Otakar II. práva a svobody manův klášterských a když při jízdě do Prešpurka za nevěstou svou Kunhutou Haličskou²⁾ na klášteře meškal, přivolil k tomu, aby opat Matěj I. povýšil osadu při klášteře na městečko. V listině z r. 1277³⁾ jmenuje též opat Třebíč „Civitas nostra“ a dovídáme se z ní zároveň, že byla tehdy v Třebíči již zřízena rada městská (consilium), povoláná netoliko pro obstarávání věcí administrativních, nýbrž i pro vykonávání nižší moci soudní.

V roce 1312 meškal tu Jan Lucemburský při výpravě své proti loupežnému hradu Ungersberku [Sadku]⁴⁾ a opět v r. 1315, ve kterémž v listu z kláštera datovaném stvrdil výsadu klášteru Tišnovskému. Snad již tenkrát pomýšlel král na povýšení městečka Třebíče na město obdařené právem

²⁾ Kubeš, Dějiny města Třebíče VI. 44.

³⁾ Zachováno v městském archivu.

⁴⁾ Kubeš, Děj VIII. 61. 62 a Brandl, Kn. pro každ. Mor. 255.

měst královských, ale povýšení takového dočkala se Třebíč teprve za syna jeho Karla, když tento byl ještě markrabětem moravským. Listinou ze dne 29. srpna 1335 povoleno obci ohraditi se do 3 let silnými zdmi a příkopy a udělena mu všechna práva, jichž užívalo a „kterakkoli se radovalo“ město Znojmo. Obdrželo tedy město právo francské, dle něhož se na Moravě kromě Znojma spravovaly i Brno a Jihlava.

Za doby Karla IV. nalezal se klášter na výši své moci a vážnosti. Opatům dostalo se r. 1352 od papeže Klimenta II. listinou, vydanou v Avignonu, vyznamenání, že směli při bohoslužbě nositi prsten a berlu, svěřováno jim řízení provinciálních kapitul benediktinské řehole a papežská stolice ustanovovala je při četných příležitostech za rozsudí při sporech mezi kláštery a světským duchovenstvem. — Také město užívalo štěstí a blahobytu za hlubokého míru v dobách Karlových; k tomu pak období dějin jeho vztahují se asi slova městského kronikáře Střelky „město . . . užívajíc milostí sobě propůjčených a daných se rozšiřovalo, . . . školu k cvičení mládeže sobě postavilo a tak v okrsku svém „rostlo“. Škola ta nebyla jediná v Třebíči, neboť i klášter vydržoval školu vyšší pro laiky (schola exterior seu canonica) a ve městě počal asi již tenkrát čilý život duševní. — Až dotud nezahlaholil ani pod hradbami kláštera, ani kolem zdí městských blahol válečný; avšak časy pokoje blížily se svému konci a v nastávajících

bědách války měla Třebíč vypít kalich utrpení až na samé dno.

Již v občanské válce mezi Jodokem a Prokopem utrpěl klášter značné škody, poněvadž v bezprostřední téměř blízkosti seděl na Sadku a Rukštejně loupeživý Hynek z Valdštejna, přívrženec pověstného Suchého Čerta; — město pak bylo od spojencův Prokopových, Sokola a zmíněného již Suchého Čerta mezi rokem 1403—1405 i drancováno, ač-li se tak vykládati má nepřímá zpráva v městské knize olomoucké⁵⁾.

V prvních letech válek husitských držela se Třebíč věrně strany Sigmundovy, začež on r. 1421 potvrdil měšťanům veškeré výsady „za věrné služby, kteréž mu činí a potom ještě hojněji činiti mohou“; — opat Beneš z Lomnice s many klášterními byl pak stálým průvodcem olomouckého biskupa Jana Železného na výpravách jeho proti moravským Husitům, tak že se o něm vyprávělo, že milejší jest mu válka nežli brevír.

Repressalie ovšem nedaly na sebe dlouho čekat, neboť v srpnu 1423 přitrhnuł Žižka, sehnáv po cestě s pole Jihlavany k městu, avšak poplenil pouze jeho okolí, nemaje času na dobývání při rychlém pochodu do Rakous⁶⁾. O rok později, 1424, dobyli však Husité, když po smrti Žižkově vpadli na Moravu, města i kláštera a vložili do obou silnou posádku; ta pak neseseděla tu pokojně, nýbrž činila výpady na všechny strany a hubila

⁵⁾ Chlumecký, Regesten 175.

⁶⁾ Kronika Štřelkova.

mečem i ohněm okolní krajiny. Také se nikterak neulekla vojska spojených měst německých na Moravě a olomouckého biskupa, které na její obležení bylo vypraveno, nýbrž podstoupila je bojem v otevřeném poli, a rozprášivši je na všechny strany, zajala veškeré jeho vůdce⁷⁾ [v říjnu 1425]. Bezprostředně na to oblehli klášter i město Sigmund se zetěm Albrechtem (okolo Všech Svatých), avšak i ti musili odtáhnouti s neporízenou, když Korybut s Pražany položil se již blízko Jihlavy a kromě toho i Táboři se Širotky se přibližovali na vyproštění obležených.

Kterak se potom stalo, že husitská posádka opustila město i klášter, o tom není zpráv — jisto jest však, že r. 1430 Prokop Veliký opět před Třebíč přitrhnul a dobyl města, kdežto na klášteře zůstala posádka Sigmundova. Husité získali asi za nedlouho ve městě značný počet přívrženců, čemuž nasvědčuje pokus některých měšťanů, aby klášter pro vojsko husitské opanovali lstí. O sv. Mikuláši 1431 šli hromadně na klášter, aby v čas služeb Božích zmocnili se klášterní brány a vpustili pak vojsko husitské na hradby. Avšak věc byla prozrazena jedním z měšťanův a spiklence stihnul strašný trest; hlavní viníci byli čtvrceni, jiní oběšeni a nejméně viní odpykali své sympatie k Husitům ztrátou nosů a uší⁸⁾.

⁷⁾ Kubeš, Dějiny XIII. 115.

⁸⁾ Kubeš, Dějiny XIII. 118/119, Pešina, Mars Morav. I.

Učení pod obojí zapustilo nicméně ve městě kořeny, tak že i farář městský Martin po jistý čas s Rokycanou si dopisoval, až pak zase působením Jana Kapistrána římské církvi získán byl. — Mezi městem a klášteřem počínal se pak od druhého osazení vojsk husitských objevovati právě asi pro rozmáhání kališnictví mezi měšťanstvem jistý antagonismus, jehož ani osvícený a rázný opat Trojan (od r. 1439) nemohl již odkliditi, ač městu činil rozličné ústupky. — Také nebyl s to, aby zadržel týž opat stále očividnější úpadek kláštera, vysíleného finančně zejména účastí opata Beneše ve válečných podnicích Jana Olomuckého.

Když pak po úmrtí Albrechtově za doby bezkráloví neustávaly třenice mezi stranami nábožensky se dělícími, opět klášter kráčel vstříc rychlé své záhubě. Město obdrželo brzo na to od Ladislava Pohrobka právo mílové [1454]⁹⁾ a v ten také čas počalo znovu zřizovati své hradby, v husitských vojnách asi značně pobořené; připojilo k nim však ještě dvě zvláštní tvrze na Hrádku a Strážné hoře, neboť i pro tehdejší způsob válčení nestačovaly již hradby samé se zřetelem na nevýhodnou polohu města v hluboké kotlině¹⁰⁾.

Přibližujeme se nyní k nejslavnějšímu období třebičských dějin, v němž město společně vlasti a svému králi se stejnou láskou oddané, jako oslavované tehdy „nej-

⁹⁾ Listina v městském archivu.

¹⁰⁾ Kubeš, Dějiny XV. 138, Kronika Střelkova.

věrnější moravské město“ — Uherské Hradiště — o své věrnosti podalo stkvělý důkaz krví synů svých, zanechávajíc tím příklad pozdním pokolením, kterak se jim zachovati jest, když vlast volá a jest v nebezpečí.

Jiří Poděbradský zahrnoval Třebíč při každé příležitosti zvláštní svou přízní. Stvrdil právo mílové, propůjčil městu výroční trhy, povolil obci prodej soli a výčep pražských a svidnických piv¹¹⁾ — tím pak získal ve městě také již asi ze značné části kališnickém přivržence nadšené a k smrti oddané. Klášter se sice ve věrnosti ke králi kolísal¹²⁾, když počínala válka s jednotou zelenohorskou, ale naposledy přidržel se také Jiřího, neboť bylo stále zřejmějším, že jednota ze smrtelného záští ke králi raději křížáky a Uhry do země uvede, nežli by se zákonným králem svým vyhledala dojednání.

Válka počala na začátku jara 1468 bráti nepřívznivý obrat pro zbraně české, když Matyáš Korvín s císařem Fridrichem a jednotou zelenohorskou proti tchánu svému se spojil. — Korvín nedal se přivésti k rozhodné bitvě v otevřeném poli, za to však **velikou přesilou** lehké jízdy své znemožňoval vojsku Jiřího veškeré zásobování, až naposledy musil Jiří s největší částí svého lidu couvnouti od Znojma až k Polné.

Na Moravě měl zůstati kralevič Viktorin a operovati tak, abý pochod armády spojencův dle možnosti zadržoval. Avšak před

¹¹⁾ Listiny v městském archivu.

¹²⁾ Chlumecký, Regesten 32.

velikou přesilou nepřátel a tísněn zejména uherskou jízdou, zavřel se Viktorin s lidem svým v Třebíči a tam chtěl jej Korvín vší mocí dostati v ruce své. Město však, ač nedostatečně opevněné, bránilo se chrabře po 3 dny a bránili se s vojskem i měšťané, třebaš i Matyáš patrně již po ztečení tvrzí na „Strážné hoře“ a „Hrádku“ hradby „z velkých děl mosazných z blízka bořiti kázal“, a přes to vše, že oheň ze zapálených předměstí vichrem i do města byl zanesen a znesnadňoval obranu. Na sklonku třetího dne podařilo se křižákům ve vojště spojenčův vtrhnouti do města rozstřílenou hradbou u východní brány a v hořícím městě nastaly chvíle brůz nevypsatelných, neboť rozvzteklí vojáci z uherského a křižáckého vojska nikoho nešetřili. Vyhořelo město celé — čeho ušetřil oheň, sbořili nepřátelé, veliká část obyvatelstva zhynula v boji a Třebíč ležela v prachu a krvi u nohou Korvínových . . . Viktorin však v ruce vítězného svého švakra přece neupadnul. Ustoupil z města za klášter branou „protilehlou“ (tou mohla býti jenom brána západní, Stařecká, a z toho odvozujeme, že město bylo vzato od východní, Jejkovské brány), jenom že při ústupu přes most událo se neštěstí, které i o osudu kláštera rozhodnulo. Pod tíží velikého množství lidí, koní a vozů se most prolomil a většina vozů musila býti zanechána v řece obléhajícímu vojsku na kořist — tím ztracena téměř veškerá špíže a na kláštere, do něhož se uteklo přes 4000 mužů kromě žen a dětí,

musilo vojsko české očekávati buď smrt hladem, aneb poddati se Korvínovi.

Jiří poslal ovšem dva pomocné sbory ku Třebíči, avšak zaměstnán jsa i na jiných stranách, nemohl je vypraviti v takové síle, že by byli mohli s armádou spojencův svést rozhodnou bitvu v otevřeném poli a tím vyprostiti klášter. A když pak mezi obleženými rozmohl se krutý hlad, tak že nastávala nutnost, buď se poddati aneb zemřít se zbraní v rukou, pokud v nich vůbec ještě zbývalo síly, tu provedl Viktorin jeden z nejbohatýrštějších činů, jakými se honosí válečné děje české. V noci z 5. k 6. červnu vypadnul ve třech tlupách o 400 mužích na Hrádek a se dvěma z nich protloukl se zoufalým náběhem přes celé tam tábořící desettisícové vojsko uherské a křižácké až k Vladislavi; spojil se tam s jedním z obou kolem Třebíče manevrujících českých sborů a strhnuv na sebe rychle i sbor druhý, ustoupil v pořádku k Polné; na zpátečním pochodu odrazil pak ještě od sebe s krvavými hlavami uherské jezdce, jež Matyáš, nad podařeným výpadem rozvzteklý, za nim vyslal.

15. června poddal se i klášter se zbývajícými ještě obránci, povolen jim svobodný odchod s polovicí zbraní a koní — a 20. června odtrhnul též Korvín k Brnu.

Stejně jako město úplně vyvrácené spustl také klášter „pokažený střelbou a rozbořený“¹³⁾ a ačkoliv o 10 let později v míru olomouckém r. 1478 za dob již Vladislava II.

¹³⁾ Střelkova kronika.

Jagajlovce bylo ustanoveno, že má řeholi sv. Benedikta býti vrácen, nepozvedl se nikdy již k bývalé své slávě; mniši, kteří se potom ještě do Třebíče vrátili, a jimž posledním opatem byl asi Tiburtius II., nebyli již ani s to, aby střelbou pobořenou basiliku opravili, tak že začátkem století XV. ležela v troskách, a když za Arkleba Černoorského i poslední z nich „dokonce vyplemeněni jsou“, byla i historie kláštera na dobro u konce.

Korvín hospodařil zle se statky klášterními, ač za ochránce římské církve se vydával. Hned po vzetí kláštera odevzdal zboží jeho náčelníku jednoty zelenohorské za věrné služby; — v roku 1480 upsal zas klášter i město pozvolna z rumu povstávající bratrům Jaroslavu a Vaňkovi z Lomnice.

Ta pak „zajisté světská vrchnost vidoucí, že silnice tady veliká jest, aby pocestní pohodlí míti mohli, města zase stavěti na Hrádku umínila; — znamenajíc však stavení dobré od kamene kostela a věže, že by se opravit i zase vzdělati mohla, ano že i lepšího pohodlí měšťané i hosté při vodě jsouc, užijou, na prvním místě stavěti poručila“.¹⁴⁾ Rozhodly tudíž proti úvaze, že by město na Hrádku položené a se tří stran hlubokými úvaly a řekou chráněné mohlo zdatněji se opevniti, na konec přece ohledy na budoucí hmotný prospěch obyvatelstva a ač okolo města vnitřního zřízeny opět hradby,

¹⁴⁾ Střelkova kronika.

neodvážila se Třebíč nikdy opřít se nepříteli, považujíc se stále již za město otevřené.

V prvních rocích století XVI. náležela Třebíč rodu Pernštejnském, za jehož vlády město „rynk a ulice sobě rozšiřovalo, se množilo a množství řemeslníků do něho přibývalo.“ Bylo tedy asi ve 30 letech po zkáze města všechno nahrazeno, co krutá ruka války zničila, a město povstávalo nejen k novému hmotnému rozvoji, nýbrž povzbuzen v něm znamenitě i život duševní, když v roce 1516 založil tam Jan z Pernštejna proslavený literátní kůr, první na Moravě. Tím získán netoliko trvalý základ pro ušlechtnění a mravní povznesení obyvatelstva, nýbrž učiněn i první krok pro zdárný vývoj školství v obci, které jsouc od literátův vždy horlivě podporováno, dostoupilo za XVI. a v prvních desetiletích XVII. století takové dokonalosti, že byly školy zdejší daleko široko proslulé a žactvo i ze vzdálených krajín se zálibou je vyhledávalo.

V roce 1525 odešel z města poslední farář katolický za dob výše již vzpomenu-tého Arkleba Černohorského a brzy potom objevili se tu Čeští Bratři, kteří s počátku se stranou pod obojí asi dobře se nesrovnávali a bez „těžkostí nemalých nebyli“. Za nedlouho postavili si však ze štědrých podpor pánů z Pernštejna na předměstí Jejkové „sbor“, v jehož čele stál později „klénót jednoty“ mistr Eneáš Boleslavský, a po něm Jan Hlava (Capita), jeden z překladatelů slavné bible kralické a autor znamenité „Po-

stilly pro členy Jednoty Bratrské“. Ze školy při tomto sboru založené vyšli též bratři Jan Efraim, známý řízením Bratrské v r. 1596 odbývané synody, a mistr Jan Cyril Třebíčský, zdejší rodák, jeden z nejlepších spisovatelů Jednoty a její senior, známý tím, že korunoval zimního krále a stal se již v exiliu tchánem Komenského.

Prospívajíc tak v duševních statcích, nepomijelo město snažiti se i po blahobytu hmotném. Nebylo sice již s to, aby dosáhlo prerogativu města královského, jak mu na ně dávalo nárok obdarování Karla IV., a spokojilo se, když páni z Pernštejna i později páni z Doubravice jmenovali měšťany „poddauí mojí věrní milí“, — zachovávalo si však povždy naproti držitelům panství jistou neodvislost, a až do dob pobělohorských udržovalo sobě ráz města *ochranného*, nikoliv přímo *poddaného*, jak o tom svědčí listy Jana a Vratislava z Pernštejna o pořadu práva dědického, o řádu sirotčím a o úmrtích (1547), stvrzené o 13 roků později majestátem císaře Ferdinanda I.

Přátelský poměr mezi panstvím a městem porušil nejprve Burian Osovský, když brzy po zakoupení třebíčského zboží (1556) právo mílové uznati nechtěl a na zámku, v nějž zatím bývalý klášter byl pozměněn, vlastní pivovár si zřídil, piva svá i ve městě vystavovati se jal. Spor vlekl se až do roku 1565 a skončil naposledy narovnáním, které však městu přineslo již odvislost tužší; — měšťané se totiž uvolili platiti vrchnosti

z každé várky piva ječného a pšeničného po 1 kopě a 10 groších bílých. Nebyl-li pan Burián příliš dobrou vrchností a uškodil-li obci značně (i přes to Střelka vychvaluje na něm „dobrotivost panskou“), napravil všecko znamenitý jeho syn Smil, jeden z nejvzácnějších zjevů tohoto města. Vynikaje neobyčejným vzděláním, spravoval vysoké úřady zemské, byl výtečnou silou v jednáních sněmovních, a svěřována mu i důležitá diplomatická poslání ode dvora císařského. Rozsáhlá literární pozůstalost jeho, té doby ve Františkově museu v Brně chovaná, vydává o něm svědectví, že byl to muž ryzího charakteru, vřelý milovník svého jazyka a mužný obránce práv a svobod zemských. Měšťanům byl více přítelem a dobrým sousedem nežli pánem a nesčetná jsou dobrodiní, jakými město obdařil: 1572 a 1573 upravil Bratřím benefícia pro sbor a jeho školu, — hlavně jeho podporou vyšel znamenitý kancionál ivančický — pod jeho ochranou konány zde dvě bratrské synody, ona svrchu již vzpomenutá r. 1596 a druhá r. 1607 — r. 1606 zreorganisoval literátní kůr a „aby město vzděláno bylo a k lepším duchodům přijíti mohlo“ daroval obci r. 1574 dvůr za městem „Zámeček“, r. 1604 ponechal jí vybírání mýtného a ještě rok před smrtí 1612 osvobodil měšťany pro sebe i své nástupce od placení svrchu zmíněné dávky z pivních várek. Veliká dobrodiní prokázal též místním cechům, kteráž podrobně vypisovati vedlo by až příliš daleko. Dobrý pán a šlechtetný vlastenec ne-

dočkal se hrozného převratu věcí českých, žalostného úpadku svého národa a druhé zkázy, jakou mělo v brzkú vzíti milé jeho město. Zemřel jako poslední člen svého rodu 13. února 1613, městu zanechal však strážného anděla v choti své Kateřině z Valdštejna, která martyrium doby pobělohorské mateřsky s městem sdílela, ve chvílích nejtěžších byla mu netoliko rádkyní a těšitelkou, ale i činnou a štědrou pomocnicí, a která po hořkých dobách exilia kázala zde složit i kosti své.

Zůstávajíc „po smrti Jeho Milosti po pět čtvrti léta na stolici vdovské“, provdala se paní Kateřina r. 1614 za slavného státníka Karla st. ze Žerotína, zrovna tedy v době, když on z politického jeviště již odstupoval, jsa opuštěn pro názory své i od nejdůvěrnějších přátel. Našly se tak dvě ušlechtilé duše: na jedné straně skutečný náčelník vyspělé národní vzdělanosti, na druhé „paní duchaplná, nadaná bohatými zkušenostmi života, a jak rozumem tak činorodou rázností vynikající“¹⁵⁾ — „převzácný zjev na sklonku života českého, kteráž duchem i srdcem jiné daleko předčila a pravou ozdobou šlechtických rodů českých býti může“.

Probíráme-li se sporými písemnými památkami, které nám vypravují o utrpení praotcův, bezděky vzpomínáme, co by byli dobrého pro město mohli vykonati Žerotín i šlecheta jeho paní, kdyby jim bylo po-

¹⁵⁾ Petr Chlumecký, Carl von Zierotin u. seine Zeit.

přáno, požívati požehnaného míru a kdyby poslední léta žití jejich nebyla spadala v časy tak nevýslovně těžké. Zlý osud nepřál jim, aby mohli vésti město na další cestě rozvoje, a musili se obmeziti na to, aby pomáhali odvrátiti od něho kalich hořkosti, jak dalece bylo to v moci jejich.

Žerotín, jako neochvějně věrný přívrženec císařského domu, nedopustil zajisté, aby město ukazovalo činné sympatie pro věc českého povstání; nemohl však zameziti, aby měšťanstvo neuvítalo slavnostně Fridricha Falckého, když tento při cestě své na Moravu s předními představiteli bělohorské tragédie, Vilémem z Doupova, Šlikem, Thurnem a Bobuslavem Berkou do Třebíče přijel, a za nepřítomnosti panstva v Brně meškajícího byl dne 10. ledna r. 1620 na zámku noclehem.¹⁶⁾ Samo uvítání „zimního krále“ a více ještě to, že mu soukennický cech (jak o tom ve starých rodinách mistrovských uchovány tradice až do nedávných dob) podal darem jemná sukna domácí práce, byly dostatečnými příčinami, aby město úplně nekatolické bylo vytrestáno stejně, jako v prosinci 1620 sousední Jihlava, Stráž od Bouquoye „vojákům v loupež dána, splundrována a nemírným lidu vojenského ložrováním na největší chudobu jest uvedena“. Před osudem takovým zachovala Třebíč „salva guardia“ Žerotínova, vymožená na císaři Ferdinandovi¹⁷⁾, takže „město dostavši od J. M.

¹⁶⁾ Pavel Skála ze Zhoře.

¹⁷⁾ Originál v měst. archivu.

C. i od generála toho vojska časně psané i živé *salvae guardiae* od „partají rabujících splundrováno není“.

Nicméně uložena měšťanstvu těžká kontribuce na obilí a penězích, jejíž výše není sice nikde zaznamenána, avšak byla asi značná, poněvadž byly jednotlivým měšťanům dle rozměry gruntův intabulovány na domy obnosy po 60, 100 a více zlatých rénských, jakožto záruka na půjčky u paní Kateřiny z Valdštejna učiněné a bez úroků obci poskytnuté. To byl však jenom slabý začátek a co následovalo, plní zrovna úžasem, že město bylo s to, aby překonalo veškeré neuvěřitelné věru strasti dlouhé války. Po znehodnocení mince, kterou „J. M. C. velmi lehkou býti ráčil“, a když „mince ta za krátko zapověděna, a jiná před tím skrze vojáky vybrána a vyvezena jsoucí dostati se nemohla, tu jest bylo soužení k víře nepodobné“. — Neboť pro dva pluky vojska slezského, okolo 3000 pěších a rejtharů, kteří tu od 6. do 20. prosince 1623 ležely, kupováno žito „za 20 rénských dobrých peněz“ a utraceno s nimi přes 90.000 rénských. „Před tím sužoval město pověstný Maradas s pěti setninami jízdy valonské, na jejichž stravování vycházelo týdně 1015 rénských, pak střídali se zase jiní sborové a do konce r. 1625 vypočítává kronikář Suchenius „outraty na rozličné vojáky i s těmi regimenty slezskými“ na závratnou sumu 322.282 rén. 54 krejcarů 2 den.“ — dosti věru a zejména se zřetelem na tehdejší hodnotu peněz, aby město v krátké

době pěti let vyměnilo někdejší svůj rozkvět za mošnu žebráckou.

A přicházely stále věci horší. Při počátku r. 1625 vypuzen farář u sv. Martina Jakub Petrozelín z fary, tolikéž vyhnání ze sboru bratrského kněží a zapovězeno veřejné vykonávání bohoslužby evang. i bratrské. Farář uchýlil se na zámek, kdež bydlil jako host paní Kateřiny, rodina jeho odešla napřed do Brandýsa, kamž se i kněží bratrští pod ochranu Žerotínovu uchýlili, později pak odešli všichni pod vedením seniora Jana Egula de Lešna.

Po vydání patentů reformačních nastalo v letech 1628 a 1629 hromadné emigrování i mezi měšťanstvem; zámožnější stěhovali se až do dalekého Lešna, největší část odešla však na uherské Slovensko. Stopy této emigrace třebíčské dají se v staré knize pozemkové dobře sledovati až do samého zakončení třicetileté války. Dojížděliť si totiž emigranti ze Slovenska do Uherské Skalice pro „vejrunky“, kamž jim zvláštní poslové z Třebíče dotyčné peníze odváželi; vyhnanci z Lešna pak přijížděli za touže příčinou potajmu až do Třebíče.

V roce 1629 musili odejít do exilia i manželé Žerotínovi; nepomohlo jim tedy v ničem, že byli rodu císařskému věrni i v dobách nejtěžších, a rozhodlo jedině, že nechtěli přestoupiti ke katolicismu. Odešli do Vratislavi, když byla paní Kateřina před tím celé řadě cechův odpustila, co jim půjčila „v času nemírného kontribuování“¹⁸⁾ — od obce pak

¹⁸⁾ Souken. kniha cechovní.
Tkalcovská kniha cechovní.

spokojila se slibem, že zbytek na poskytnuté půjčky, 2000 tolarů, přijímati bude v půlročních lhůtách ¹⁹⁾. Panství odevzdala paní Kateřina ku správě bratru svému Adamovi z Valdštejua, dědicem ustanoven však syn Adamův Rudolf, a posloupnost zřízena dle řádu seniorátního, tak aby „vždy na nejstaršího pána z linie připadala“. Nová svrchnost postarala se ihned o znovuzřízení katolické fary, roku 1630 ²⁰⁾, avšak ukázala také brzy, že městu chce vladařiti jinak, nežli činila paní Kateřina. Neboť hrabě Rudolf „statek židlochovský na svůj díl ujav a že od vojenského lidu, též vpádu nepřátelského nemálo zruinován byl a po neb. panu otci na něj nemalá summa dluhů uvedena byla, o napravení toho statku židlochovského . . . . dnem i nocí se staraje“ počal na nebohé, taktéž zruinované Třebíči vymáhati, co zadluženým Židlochovicům scházelo, a chtěl především obci této várky pivní *vůbec* odejmouti, — „potomně pak po mnohém jednání platu ročního, aby z nich 1000 rén. dáváno bylo . . . . nařídil a uložil“, nic se při tom neohlížeje na darování pana Smila. Následovala pak persekuce cechů, která v průběhu let až k nesnesení se stupňovala, jak o tom později bude vypravováno. Obyvatelstvu ve městě po předchozích emigracích pozůstalému, které zbaveno jsouc svých rádců duchovních, nechtělo rázem změnití své přesvědčení a věnovati důvěru nově dosazenému knězi katolickému,

¹⁹⁾ Originály dlužních úpisů v m. archivu.

²⁰⁾ Rypáček, „Třebíčské farní kroniky“.

pohrožováno přísnými tresty, kdyby „někteří k bohoslužbám po domích tajně se scházeli“, a záповeď vykonávání obřadů nekatolických prováděna s tak značnou přísností, že nedovoleno r. 1637 ani mrtvolu paní Kateřiny z Brna sem přivezenou slavnostně dle obřadů církve bratrské pohřbíti, tak že „tělo Její Milosti . . . bez ceremonií a zvonění ve sklípku nad sborem, u večer pohřbeno jest“.

Městu k smrti vysílenému, opuštěnému od nejzámožnějšího svého obyvatelstva a vysávanému jak vrchností tak císařskými kontribucemi vojenskými, nemohlo již pomoci, že paní Kateřina ve svém kšaftu zřídila pro ně značnou nadaci ²¹⁾, ani že vrátila obci větší část dlužních úpisů, neobdrževši za ně záplatu a zapomenouc i na to, že z exilia ve Vratislavi musila kárati purkmistra a radu z prokázané nevděčnosti, pro ni když „na svůj nemalý posměch zjevně to mluviti měli, že peníze žebrácky a z almužen po halířích shledati musili“, kteréž sobě přece „v čas svůj velký nouze a potřeby s pláčem vyprosili“. Dospívalo naopak město již k úplnému ožebračení, když v letech čtyřicátých válka zase přímo na Moravu se obracela a při obléhání Olomouce od vojska císařského „na fůry peněz k vychování vojáků a na durchcuky odtud vyjítí muselo“. Když pak po bitvě u Jankova Švédové pod Torstensonem dvakráte a sice od 13. do 21. března 1645 a opět od 12. do 15. října téhož roku Třebíč navštívili a na

²¹⁾ Vedena ještě při titulech příjmových v ob. účtu z r. 1713, cifra její není však známa.

200.000 r. „na obilí pak mnohem více“ škody zde způsobili, a když i po odtažení Torstensonovu musilo město pro švédskou garnisonu v Jihlavě odváděti po půldruhého roku, až do 10. února 1647 měsíčně kontribuce po 1000 r. a furáže po 200 r., tu již sousedstvo na největší chudobu a město u veliké části na zbořeninu a pustinu uvedeno jest“.

Po vestfálském míru napočítal Suchenius v celém městě domů „i s chalupami malými na Domcích a Novém Městě“ 314, z nich **pustých 31 domů** (chalupa žádná) — nejvýmluvnější to důkaz, k jaké zkáze město bylo přivedeno.

A pořád přicházely ještě nové útrapy a hořkosti. Poněvadž za doby války neprováděna protireformace z obavy, aby město nebylo úplně vyliďněno, zůstávalo tu stále veliké množství akatolíků. Ti pak ovšem nesměli své obřady konati zjevně a scházeli se po soukromých domech ku tajným bohoslužbám v malých kroužcích. Z toho vzešly však pověsti, že jest v Třebíči úžasné množství sekt, které děkan v Polné P. Burešovský v r. 1656 vypočítával jmeny: „Antimariani, Vigilantii, Iconoclastae, Macedoniani, Hussitae, Calixtini, Berengarii, Hugenotae, Navatiani, Aerii, Arriani, Calvinistae, Lutherani, Picarditae, Biblistae, Lucianistae, Julianii, Claucularii, Crematorii, Flacciani et Armeni“²²⁾ — a poněvadž týž kněz Burešovský na dotyčné nepravosti přímo u císaře žaloval, vyslání sem 4 missionáři z je-suitské kolleje Jihlavské :

²²⁾ Chlumecký, Regesten.

patres jezoviti páni
přijeli na reformirování,
s plnou mocí nás Třebicky
učit víře katolicky.²³⁾

„Ti od leta 1657 až do měsíce Octobris 1660 za spásu obce zde zůstávali“ a majíce k ruce i assistenci vojenskou „svou prací a pílí obrátili mnoho Třebíčánův.“ Nastalo tehdy nové emigrování do Uher²⁴⁾; když však v únoru 1658 přestoupil duchovní vůdce zbylého obyvatelstva, věrný letopisec městský Suchenius²⁵⁾, začalo podrobování hromadné, tak že v roce 1661 mohl již nový písař městský Bisata zaznamenávat, že „v městě tomto všecka obec jednoho náboženství, totiž sv. římské církve (jinak katolické) poslouchají a tím náboženstvím, jak i ceremoniemi se řídí i spravují.“ Pravdou to však pořád jenom nebylo, neboť ještě v r. 1665 přijalo v „městě Třebíči a na panství třebíčském katolictví 409 otců rodinných se ženami, dětmi a čeledí, kolem 2000 lidí²⁶⁾ a a dokonce i v roce 1686 zaznamenáno, že na místě, zvaném obecně „sbor“, založen klášter kapucínův, „aby plevel kacířské nepravosti úplně byl vyplněn“.

V těch časech vymřelo již staré pokolení, které pamatovalo lepší doby města. Vzdělanost poklesla v míře neuvěřitelné, školy zanikly v bouřích válečných, ztratil se duch

²³⁾ Rypáček, Farní kroniky.

²⁴⁾ Pozemková kniha.

²⁵⁾ Rezek, v časopise Matice Mor.

²⁶⁾ Rezek, „Dějiny české nové doby“.

vlastenecký a po neslýchaných útrapách zmizela v lidu hmotně a duševně oslabeném i veškera hrdost občanská. Na místě bohatého, čistého a lahodného jazyka z doby Vele-slavinovy setkáváme se již všude, v pozemkových knihách, v registrech úředních i v knihách cechovních s češtinou hrozně zuboženou, neohebnou a kostrbatou, — zároveň pak ukazují se ve správě obecní první stopy „druhého zemského jazyka“.

V letech 1703—1705 supplikovali již purkmistr a rada v plné poníženosti po německu „bei denen hohen Ständen“ i u dvora císařského, když útisk se strany panství zvláště za poručníkování ukrutného hraběte Braidy až na přímý terror byl stupňován, když sousedům znovu várky zapovídaný, cechům vnučovány za přemrštěné ceny vlna, len a dobytek, když na kovářích, zámečnicích, ševcích vymáháno, aby bezplatně dodávali práci na zámek, a měšťané dokonce byli přidržováni i ku vysílání čeledi své na robotu v panských tratích.

A v roce 1731 nebyli měšťané již o nic lépe na tom, nežli ti ubozí robotězové v panských vsích — pokleslo město tak, že zastupcové jeho u hraběte Františka Arnošta z Valdštejna prosili jakožto „unterthänigst sich getröstende, fussfälligst flehende, in treugehorsambster Submission ersterbende Unterthanen“ — aby třebíčským sousedům nebyl přikládán název „Leibeygene“ a přijali pokorně „zum Bescheidte, dass aus puren Gna-

den von dem Worth Leibeygene praescindiret werde“.²⁷⁾

* * *

Památek z dob slávy a utrpení svého nemá město mnoho; zhynuly většinou v bouřích časů a některé přišly ke zkáze teprve za doby nejnovější nerozumem účastníkův. Především budiž tu jmenován velikolepý chrám zámecký, někdejší basilika klášterní, jedna z nejlépe provedených staveb slohu přechodního, která vyniká zvláštností od archaeologů dosud nikde v Evropě nepozorovanou, totiž neobyčejnou konstrukcí báňovitých, gotických kleneb nad kněžským kůrem vedle zvláště bohatě a nádherně vyvinuté ornamentiky románské. Ze tří lodí chrámových jest prostřední oddělena od postranních čtrnácti vysokými pilíři, na nichž spočívá gotická klenba křížová, opírající svá žebra na zvláštních, rozmanitě ozdobených nosičích. Nad lomenými oblouky, otvírajícími se do lodí postranních, jest zřízeno vždy po 6 úzkých oknech slohu románského, — poboční lodi mají každá po sedmi oknech do okrouhlých oblouků klenutých. Obě věžeslohu barokového na západní straně byly přistaveny v letech 1725—1727, když hrabě Jan z Valdštejna svatyni, od dob Korvínových ohněm a střelbou zpustošenou a naposled za panskou sýpku sloužící, obnoviti dal. Nejkrásnější část celého chrámu, ve skvostné románské ornamentice provedený portál, byl teprve v r. 1862 opraven, byv až do té doby za kapláňku používán. Krypta pod zámekem, stojící na 16 vol-

²⁷⁾ Listina v měst archiv.

ných a 24 ze zdí vyčnívajících polosloupech, s hlavicemi ozdobenými různým způsobem lupení, chová prý ostatky zakladatelův kláštera, Přemyslovcův Oldřicha a Litolta. Mimo chrám zámecký přečkal zkázu města za Korvína jediný ještě kamenný svědek — městská věž při kostele sv. Martina. Chtěli ji Uhři „podkopati a převrátiti, ale toho pro její pevnost dovésti nemohli“, za to „zvon na ni veliký, mající na sobě obruč zlatou . . . rozrazili a po kusích roznegli“. Věž shořela po dvakráte, r. 1578 a 1822; po druhé shořely na ní i zvony. Nynější zvony pocházejí z doby nejnovější. V kostele sv. Martina, který nevyniká ničím po stránce architektonické, zůstaly jako jediné památky z časů předbělohorských cínová křtitelnice, pořízená r. 1616 od Rafaela Chrousteckého z Malovar a jeho manželky Anny rozené Šárovské ze Šárova, pak mistrně kuté dvěře do sakristie s erbem rodu Pernštejnského.

Na věži hřbitovního kostela jsou od r. 1701 zavěseny dva zvony z někdejšího sboru bratrského. Jsou na nich nápisy a letopočty: 1558 — „Milugte spravedlnost, kteříž saudjte zemí, smeissleite o Panu Bohu w dobrotie. Nebe a zemie pomine ale slovo Panie zustawa na wieky wiekuv amen; 1581 — „Slyt jsem k Trzebickimu zboru, wssechniem duchum zlym na wzdoru.“ Po levé straně vchodu do věže a kostela stojí náhrobní kámen s nápisem již nečitelným. Dle erbu pánův z Doubravice pochází z hrobu bratra Smilova, Jana, který v mladých letech zemřel.

V klášterní zahradě jsou zasazeny ve zdi čtyři náhrobní kameny členův rodu Osovského a to Buriana, jeho choti Elišky Bílovské z Lichtenburka, Bohunky Žerotínské, první choti Smilovy a Smila samého; — dobroditele města paní Kateřině z Valdštejna nesměl v dobách protireformačních náhrobek již býti zřízen. Až do požáru v r. 1847, při němž i klášter vyhořel, stávala v zahradě krypta s malou kaplí, v jejíž stěnách náhrobky byly zasazeny. Po ohni byla kaplička rozbourána a krypta zrušena, zbytky dřevěných rakví a kostí zahrabány do země před náhrobky. Původně byly prý mrtvoly uloženy v měděných rakvích; asi v letech 80tých minulého století byly dle zachovaných tradicí kosti vybrány a složeny v rakvích dřevěných, načež měď z rakví prodána židům; hroby pánův z Doubravice dočkaly se tedy stejného spustošení jako hrobka Žerotínův na Brandýse. Ve vnitřním městě jest pozoruhodný „Černý dům“ od paní Kateřiny z Valdštejna r. 1619 vystavený, na němž až do r. 1862 nalezala se krásná sgrafitta, zobrazující více římských císařů, různé allegorie, scenerie lovecké atd. Po nádherné, z nerozumu otlučené výzdobě domu nezbylo ani památky, neporušen zůstal jenom nápis nad vraty „Poziehnueg Hospodine tomuto Domu y wssechniem w niem przebywagczym“.

Památnými jsou ještě dům čís. 10/57 na Karlově náměstí, v němž bydlívali na cestách mezi Vídní a Prahou čeští králové, jak to hlásá kamenná deska: „Tuto gest

hospoda Czisarzuw Rzimskich a kralu Czeských“, pak dům čís. 60/9 na témže náměstí, v němž před bitvou u Slavkova r. 1605 bydlil francouzský maršál Bernadotte, potomní král švédský Karel Jan XIV.

* * *

Novou dobu v Třebíči musíme počítati, pomíjejíce krátkou a v brzku zapomenutou činnost buditelskou rodáka zdejšího Josefa Chmely, teprve od příchodu dra. Haněla do Třebíče, tedy až v druhé polovici let třicátých tohoto století. Město, které úplně přehlíželo první známky národního probouzení, a jež zejména veliký požár r. 1822 uvedl do značného ozebračení, žilo té doby ve tmách strnulosti duševní, dnes málo pochopitelné. Veškerá intelligence byla německá, školství bylo nanejvýš zbědováno, němčilo se o přetrž na radnici, ba i v kostelích, u sv. Martina zpívalo se o „půlde-sáté“ až do našich pamětí po německu a v klášteře se dokonce i německy kázalo. O slavné minulosti města nemělo pokolení tehdejší ani potuchy, čímž se snad jediné dá vysvětliti vandalství, že památné, na radnici chované zbraně, roztlučeny okolo r. 1830 v hamrech Ptáčovských na staré železo, a že v týž čas drahocenný městský archiv, v němž ještě r. 1819 se nalezaly „bezčetné důležité listiny rodinné, skvostné bratrské kancionály, korrespondence a učené úvahy ze XVI. a XVII.²⁸⁾ století“, prodán do Židů za starý papír.

²⁸⁾ Chlumecký, Regesten.

Do takových poměrů přišel sem Haněl a měl práci věru tuhou, nežli odklidil hory předsudků a napřed malý hlouček přátel, později pak stále více přívrženců a spolupracovníků okolo sebe shromažďoval.

V roce 1848, když města jiná v národním věděni již daleko pokročila, neměl nezapomenutelný vůdce náš v Třebíči dokonce ještě připravenou půdu tak, aby byl mohl učiniti vážný pokus s poněkud jenom imponujícím vystoupením před veřejností. Za to byl od vládnoucí strany stále ještě stíhán a pokřován při každé příležitosti, při organisování národní gardy nezvolen ani za poddůstojníka, a když se později opřel volbě pro frankfurtský parlament, málem že na něm nespácháno násilí.

Také založení „Besedy“, kteréž s nejstaršími vlastenci třebíčskými Petrem Novákem, Janem Krupičkou, Karlem Müllerem a Karlem Klusáčkem z Červ. hospod v lednu 1850 nově zřízené obecní radě opověděl, setkalo se se značným odporem, a tatáž slavná rada, která nedlouho před tím pilně přichvalovala, když z Třebíče dopsáno dru. Tomaschkovi, poslu ve frankfurtském parlamentě, že páni sousedé třebíčští „im innigsten Bunde mit Deutschland leben wollen als starkes einiges Oesterreich, welches für die deutsche Sache soviel geopfert hat und zu opfern noch bereit ist“, tatáž rada neváhala doporučiti podkrajskému úřadu, aby založení Besedy „wegen slavischer Umtriebe“ vůbec bylo zapovězeno, a teprve po náleži-

tém poučen o věci vydala od sebe „wirok“, že „to Jejich ohlášenj zřídenj besedi nepoliticki rada obecní města Třebjče dle prawidel zakladnjch k vědomosti bere a Jim podotkne, ustrojnost předstawenjch tyto besedi 14 dnj před čínosti tychle radě obecní udatj.“

Již však nepomáhalo žádné potlačování mohutnící myšlenky — malé zrnečko horčičné vzrůstalo ve veliký strom, a třeba že pod mrazivým dechém reakce zahynula i „Beseda“, probuzené jednou vědomí národní již neodumřelo. V další práci křísitelské podporovali Haněla později s nadšením a horlivostí šlechtění kněží P. Janoušek a P. Diviš, pak správce nově zřízené hlavní školy Jan Jelínek. Po uvolnění ideje národnostní v roce 1859 založena roku 1861 znovu „Měšťanská beseda“, která v málo letech vzrostla na nej přednější reprezentační sdružení české v tomto městě, — a po krátkých 6 letech získána již většina v obecním zastupitelstvu. A pracováno energicky dále; — zřízena občanská záložna ku zabezpečení hospodářské neodvislosti občanstva, r. 1870 dobyt mandát poslanecký pro sněm, r. 1871 otevřeno české gymnasium . . .

Avšak měla ještě přijíti doba trpké zkoušky. Za vlády Auerspergovy rozpuštěna tak jako v jiných českých městech na Moravě i zde občanská záložna z důvodů naprosto nicotných (1872), úskokem zmařeno vítězství národní strany při volbě na sněm, načež při druhé volbě mandát ztracen, na-

posledy pak vedena rána k samému srdci národní strany, rozpuštěno beze vší vážné příčiny i obecní zastupitelstvo, načež umělým a řekněme také . . . smělým způsobem sfabrikovány voličské listiny obecní tak, že zdrcující majorita česká octnula se v menšině. Hned na to ponémčeno pouhou ordonancí ministerskou gymnasium, utrakvisovány školy a podniknut ovšem bezvýsledný útok i na „besední dům“, aby toto středisko národního života vzato bylo z rukou českých. Když pak v r. 1876 učiněna se strany národní taktická chyba, že se nesúčastnila vůbec voleb obecních, zdálo se, že panství Němců a „Moravců“ zůstane zabezpečeno po dlouhá léta — avšak již v r. 1879 poražena strana německá na hlavu ve sboru třetím a za další tři léta opanován i sbor druhý. — Třebíč byla znovu a konečně již bohda pro vždy spasena.

Od té doby snažila se reprezentace této obce vždy dle nejlepších sil, aby z Třebíče učinila mohutné a nerozborné středisko národního života v jihozápadním koutě Moravy. Pracováno se stejným úsilím a s rovnou horlivostí v otázkách velkého slohu, jakož obracována pozornost na věci řádu podřízenějšího. Město honosí se od roku 1885 úplným českým gymnasiem, na kteréž obec veliké sumy obětovala, v oprávněné naději, že z něho vyjdou celé řady nadšených bojovníků pro věc národa a na oslavu jména českého — utrakvistické školy přeměněny dávno v české a připojené k nim školy

měšťanské staly se tolikéž mocným činitelem na dráze osvěty a pokroku; — založením přechetných vlasteneckých spolků zbudován řetěz tvrdých národních bašt, které nás bohda lépe obrání, nežli bašty na Hrádku a Strážné hoře bránily otce naše.

A také poslední nástrahy na český ráz Třebíče minulý se cílem — německé školy, které v letech osmdesátých byly městu oktroyovány a jejichž návštěva ještě před málo lety vzbuzovala již jisté obavy, jdou s počtem žactva stále zpět a zhynou v době asi velmi nedaleké přirozenou smrtí.

V posléze uplynulých 3 nebo 4 letech bylo s mnohých stran na to žalováno, že jednolitá dříve národní strana rozdrobila se na více táborů, mezi nimiž nastalo odcizení, někdy i do příkrého rozdvojení se stupňující.

To však nemá nám ujmouti naděje do budoucnosti. — Nastanou-li opět někdy doby zlé, bude-li třeba chrániti duševní národní statky a hájiti prastarou českou půdu, na níž Třebíč snad již k tisíci let stojí, pak budeme tu zajisté státi všichni v semknutých řadách, ramenem vedle ramena, tak jako stáli předkové naši proti Korvínovi — spojí nás zase společná láska k národu a jazyku oteckému, které jsme se ani v rozstoupení na strany nepozbavili a ve které se jednou opět najdeme.

